

## Iránytű emlékbe, tudományos szövegekben utazóknak

### *A fingerpost for journeys in scientific texts*

MAROSI LAJOS

Tizenöt évnyi (olvasó)szerkesztői munkám tapasztalatainak összegzésére nem elég néhány oldal, már csak azért sem, mert a Területi Statisztikánál, az Élet és Tudománynál, valamint a Tér és Társadalomnál gyűjtött benyomásaim<sup>1</sup> igen sokszínűek (bár a tónusok inkább sötétbe hajlanak). Néha azonban a rövid útmutatásra még tovább emlékszik az ember. Ahogy én is. Például a Központi Statisztikai Hivatalban, ahová eredetileg (1995-ben) elemzőnek szegődtem, osztályvezetőm, Friss Péter egyetlen támpontot adott: ügyeljek, hogy minden mondatban legyen világos, ki az alany. Magától értetődőnek tartottam ezt a főszabályt, de nem sérődtem meg, csak furcsállottam hangsúlyozását. Azután – külön figyelve rá – be kellett látnom, hogy az alany egyértelműségét nem is olyan könnyű összeegyeztetni a szóismétlések elkerülésével és az olvasmányos stílussal. Két évvel később az újraindított Területi Statisztika folyóirat szerkesztője lettem, és a szövegek gondozása is a feladataim közé tartozott. Főszerkesztőm, Kovács Tibor egyetlen támpontot adott: csak a legszükségesebb mértékben módosítsak a kéziratokon, el ne vesszen a szerzők egyéni stílusa. Ezt a főszabályt is magától értetődőnek tartottam, és csak menet közben döbbsentem rá, mennyire nehéz betartani: annyi a javítanivaló, s oly kevés az egyéni stílus.<sup>2</sup>

Most eljött az idő, hogy én adjak – nem annyira tömör, de hasonlóan magától értetődőnek tűnő – útmutatást azoknak, akik tudományos szövegeket írnak, bírálják vagy javítanak. Elsősorban a Tér és Társadalom szerzőinek, lektorainak és itteni szerkesztő barátaimnak. Írtam ilyesmit a Területi Statisztikába is,<sup>3</sup> szerény haszonnal...

### A cikkek stílusa

A kíváncsiság az ember legősibb és legszebb tulajdonságai közé tartozik. (A kíváncsiskodást nem számítva ide.) A kisdéd fáradhatatlanul ismerkedik a környezetével: a színes, a fényes, a hangot adó, a mozgó dolgokkal. Az összetett valamiket szétszedi, tetejüket lecsavarja. A zárt ajtókat kinyitja, a madarak röp-



tét követi a tekintetével.<sup>4</sup> A felnőtt kíváncsiságának (kortalanul) legkifinomultabb megnyilvánulása a tudományos kutatómunka. Az ilyen ember nem nőtte ki az állandó kérdezést, olthatatlan vágyat érez a világ jelenségeinek megértésére, az összetettet szétszedi, és az elemeket szintetizálja. (Önnön kíváncsiságáról mint hajtóerőről beszélt a vele készített interjúban<sup>5</sup> Enyedi György akadémikus.) Az olvasó is kíváncsi. Ha publicisztikát olvas, ha szépirodalmat, ha kutatási beszámolót. Mindhármat úgy kell megírni, hogy az olvasónak legyen kedve elolvasni a következő mondatot, meg az utána jövőt is. A szakíró – akár szerény, akár lehengető –, ha unalmas tanulmányt hoz össze, árt tudományának és saját tekintélyének.

Hogyan lehet a kutató elme által talált megoldásokat kimerítően előadni? Ó, hát annak gazdag eszköztára van! *Először* a görcsös igyekezet, hogy a szöveg eltérjen a köznyelvtől. Többszörösen összetett mondatok, oda nem illő kötőszavak alkalmazása. Az igék helyettesítése terpeszkedő kifejezésekkel<sup>6</sup> („megfogalmazást nyer”, „kiszabályozásra kerül”). Idegen szavak burjánzása, angoloké germanizmusba, németeké anglicizmusba merítve. *Másodszor* az olvasóközönség ismeretszintjének figyelmen kívül hagyása, képességeinek túlbecsülése vagy le kicsinylése. A szöveg nagyobb részének kiemelése vastag betűkkel, a gyengébbek kedvéért. *Harmadszor* a cikk megtűzdelése messzire vezető kitérőkkel, felejtető részletekkel, ismert és ismeretlen tekintélyekre való hivatkozásokkal. Én meg azt várom el, hogy a tudományos szöveg is legyen természetes, ne legyen benne keresettség, dagályosság, eredetieskedő kifejezés (vö. Szathmári 2004). Persze tisztában vagyok vele, hogy a publicisztikai, a szépirodalmi, az ismeretterjesztő és a tudományos stílus sok megkülönböztető jegyet visel (1. táblázat), de mindegyik a köznyelven alapul – esetünkben a magyaron.

A tudományos cikkekről a táblázatban mondottakhoz csak néhány észrevételt teszek.

- Minél precízebb egy cím, annál hosszabb. Pontoskodót, hosszút írni könnyebb, mint lényegkiemelőt és találót. A tanulmány főcímét kísérheti egy második cím is, s ezek között eloszthatók a szerepek, például így: a tömör főcím felkelti a figyelmet, megmozgatja a fantáziát, a kiegészítő cím pedig lehoz a földre, egyértelművé teszi az írás tárgyát.<sup>7</sup> (A szerző tévedhet, ha a témája iránti érdeklődést eleve adottnak véli.) Amit előzetesen címmek szántunk, az inkább munkacím, s a cikk befejezésekor esetleg meg kell változtatni. Gondolni kell arra is, hogyan hangzik a választott cím idegen nyelven. Ami magyarul frappáns, az lesz-e vajon angolul is? Aztán ott van az alcímrendszer (ott van?), amely megérne egy külön fejezetet. Ehelyett most annyit, hogy a szerző számára hasznos önellenőrzés, ha alcímeit – azok minden szintjét – kiírja, és egymáshoz viszonyítva megszemléli. Ebben a tükörben megláthatja gondolatmenetének ívét, logikáját, a részek arányosságát (vagy – még kimondani is szörnyű – azok hiányát). Iskolás alcímeket ne adjunk (Bevezetés, Összefoglalás), még doktori iskolásokat se (Alapvetés, Konklú-

1. táblázat: A főbb stílusok összehasonlítása  
Comparison of different styles

	Publicisztika	Széppróza	Tudományos cikk	Ismeretterjesztő cikk
Cél	tájékoztató időszertű eseményekről, kritika vagy apologetika, az olvasók állásfoglalásra bírása, akár mozgósítása	a szép és a rút, az erkölcsös és az erkölcstelen megmutatása a szerző saját, önelvű világán átszűrve, mélyebb élményt kívánva vagy szórakoztatva	a valóság törvényeinek, a jelenségek összefüggéseinek feltárása során elért kisebb vagy nagyobb eredmények, olykor az alkalmazott módszer első kéz általi leírása, mások számára a szakterület képviselőinek meggyőzése ezek helyességéről	új tudományos eredmények és jelentőségük bemutatása a szakmán kívüli közönségnek, a tudomány népszerűsítése, az általános műveltség előmozdítása
Célközönség	társadalmi, politikai, gazdasági napilapok és folyóiratok olvasói; ifjúkortól idősebb korig; akár világszemléletük szerint megszólaltatva	a társadalom széles körei; életkor szerint az olvasni még nem tudóktól az olvasni még tudókéig; műfaji igény és befogadóképesség szerint erősen differenciálva	nyomatott és elektronikus szakfolyóiratok rendszeres olvasói, az adott tudományág művelői, oktatói, eredményeinek felhasználói; ritkábban más szakterületek képviselt, de a cikk témájában kevésbé járatos érdeklődői	olvasott, érdeklődő, de az adott területen képzettséggel nem rendelkező emberek, tipikusan középfokú tárgyiismerettel bírók
Címadás	széles palettán: az inkább tárgyilagostól a figyelemkeltőn át a sokat ígérő hatásadásig (egyre több szójátékkal)	nagyon széles palettán: az egyszerű köznyelvitől a fantáziadús és rejtélyesig (ugyanakkor a tömörség irányával)	az érdeklődést eleve feltételező, precízra és teljességre törekvő, részletes; gyakran alcímmel	a tudálékoságot messzire elkerülő, érdeklődést keltő, olykor direkt a célközönség nyelvén hangzó
Fő eszközök	közvetlen hatásra törekvés, meggyőzés érdekekre, precedensekre és a másik oldal tulajdonságaira való hivatkozással, egyszerű adatközlés, tekintélyes személyek és intézmények emlegetése	történetmondás, benne (erkölcsi) konfliktus keletkezése	objektívítás; vita, a szabályok követése vagy felrúgása, a kutatási előzmények és a saját gondolatok ismertetése a hipotézisektől a modellalkotáson és adatgyűjtésen át a számítások vagy kísérletek leírásáig; utalás a használható ságra	objektívítás, tudománytörténeti előzmények, a személyiség és a véletlen szerepének felvillantása, a problémák és az eredmények egyszerűsített, de korrekten leírt, némi didaktikus háttérrel (pl. a kiegészítő információk keretén belül kiemelve)

	Publicisztika	Széppróza	Tudományos cikk	Ismeretterjesztő cikk
Kifejezés- mód, nyelvi sajátosságok	közkeletű nyelvi eszközök, fordulatok, szólások, hatásos neologizmusok, gúnyos hatás elérésére alkalmas nyelvi elemek; olykor pongyoliaság, klisészerű nyelvi formák; gyakrabban világos szerkezetű mondatok, ritkábban bonyolult, ill. érzelmi hatásra törekvő mondat szerkezetek	képszerűség, grammatikai metaforák, újítás, sűrűttség és többértelmittség; bármelyik stílus alkalmazása a választékoságtól a zsargonon át a kendőzetlen szókimondásig	az érzelmi és festői hatású nyelvi elemek csaknem teljes hiánya; szigorúan egyértelmű terminológia, a szemléletesség és a képszerűség nyelvi eszközeivel való takarékoskodás; az expresszív frazeológia, a zsongonelemek, az archaizmusok és neologizmusok kerülése; ténymegállapító, kijelentő tartalmú mondat szerkezetek, világos, áttekinthető szörend; a bonyolultabb gondolatoknak megfelelő összetett mondatok, gyakran alárendeléses formákkal; a kötőszóknak mint a logikus gondolatfűzés elemeinek fontos szerepe; párhuzamos szerkesztésmód; az ellentétek, figyelemfelkeltő kérdések és rájuk adott részletes válaszok, felsorolások gyakorisága; idézések, személyekre és tudományos eredményekre való hivatkozások	a tudományos cikkekhez képest kevesebb terminus technicus és többszörösen összetett mondat, viszont több nyelvi szemléletesség, hasonlat, példa; a folyamatos olvasást nehezítő hivatkozások mellőzése

Forrás: jelentős részben (különösen az utolsó sor) a Stilisztikai lexikon alapján (Szathmári 2004); a táblázat saját szerkesztés.

zió)! Egy tudományos igényű munka ezeknél eredetibb, testre szabottabb alcímeket érdemel. De az összefoglalásnak nem is a megnevezését lehet leginkább elrontani, hanem a tartalmát. Tipikus hiba, ha a szerző pusztán megismétli a dolgozat fontosabb mondatait. Ez húszoldalas tanulmányok esetén felesleges, százoldalas írásoknál indokolt lehet. Az meg egyenesen bosszantó, ha a szerző szintézis, új gondolat helyett a befejezést még a szakirodalmi hivatkozásokkal is teletűzdeli.

- A KKV-t, a PPP-t és az önhikit – hasonló társaikkal együtt – nem számítom a szakmai terminológiához. Ezek a belterjes zsargon mintapéldányai. A valódi szakszavakkal is lehet azonban probléma. Főleg akkor, ha csak állandó szótárhasználattal olvasható az egyébként magyar szöveg. Az alábbi szószedet egy korábbi írásomból való (Marosi 2011, 578.), de kénytelen vagyok ide áttemelni. „Semmi bajom a következő szavakkal: ambiciózus, aspektus, determinizmus, gentleman, geográfia, globálisan, hidrográfia, historiográfia, interdiszciplináris, interpretáció, klimatikus, kognitív, koloniális, kommunikáció, konstruáltság, kontextus, koreográfia, kozmopolitizmus, kvantitatív, legitimitás, lokális, materiális, mobilizációs, morfológia, naturalista, navigáció, ontológiai, partikuláris, pluralizmus, posztkolonialista, posztstrukturalista, potenciális, prototípus, provinciális, publikál, puritanizmus, recenzió, rekonstruálás, reprezentációs, retorika, revizionista, standardizáló, szubnacionális, transzcendensen, uniformizálás, univerzálisan, univerzalitás – semmi bajom velük egyenként. Csakhogy ezeket egyetlen cikkből vettem! Viszont a következőkkel akkor is bajom lenne, ha egyenként találkoznék velük (de szintén csoportosan szerepeltek, ugyanabban a tanulmányban, mint az előbbieket): aktáns, cultural studies, diskurzus, diszkurzív, episztemikus, episztemológia, gender studies, genealógiai, hermeneutikai, heterotópia, ikonográfiai, kompartmentalizáció, kontextualizál, performatív, poszthumán, prezentizmus, science studies, szituált racionalitás, szociálkonstruktivizmus, transláció. (...) Látszólag magyarok a következő szavak és kifejezések, amelyeket sutának mondanék, néha pedig egyszerűen nem létezőnek: beágyazatlanság, devizakitettség, feladatellátási hely (mint iskola), gépkocsiüzemanyag-töltő állomás (mint benzinkút), hozzájuthatóság, nevesítés, szándékhiány erősítése, valószínűsíthetőség.” Szerencsére az utóbbiak nem egy szerző billentyűzetén teremték.
- A Tér és Társadalom cikkeiben gyakoriak a földrajzi nevek. Ezek helyesírása még a művelt, de a geográfia szempontjából laikus olvasó számára is szép feladat, a szakmabeliek számára pedig kötelesség. Gyakran eligazítanak a gondosan szerkesztett térképek, amelyeket mindig érdemes fellelőzni, ha az ember kis földrajzi táj nevét akarja leírni. Nem kell-e egy hátság, egy patak vagy egy tó nevébe kötőjel? Újra kiadták *A földrajzi nevek helyesírása* című könyvet (Fábián, Földi, Hőnye 2010).<sup>8</sup> Szerzők és szerkesztők gyakori dilemmája, hogyan írják a magyar régiók nevét. Nem

véletlen, hogy ez a gyakori kérdések között szerepel az MTA Nyelvtudományi Intézetének honlapján.<sup>9</sup> Idézem az intézet válaszát. „A hivatalos elnevezéseknek megfelelően a hét magyarországi régió nevének írásmódja – egyébként a megyék írásmódjához hasonlóan – a következő: *Nyugat-Dunántúl régió, Közép-Dunántúl régió, Közép-Magyarország régió, Észak-Magyarország régió, Észak-Alföld régió, Dél-Alföld régió, Dél-Dunántúl régió.* (...) A mindennapi nyelvhasználatban, de talán még a hivatalos kommunikációs formákat is beleértve ebbe, egyre inkább az -i képzős változatok jelennek meg. Így pedig leírva – egyébként pl. a járások írásmódjához hasonlóan – *Nyugat-dunántúli régió, Közép-dunántúli régió* stb. lenne a helyes írásmód. Ez viszont nem azonos a hivatalos megnevezéssel.” ([http://www.nytud.hu/oszt/nyelvmuvelo/gyik/regiok\\_neve.html](http://www.nytud.hu/oszt/nyelvmuvelo/gyik/regiok_neve.html)) Ahogy a közönségszolgálat nem döntött, én sem foglalkozok abban egyértelműen állást, hogy a hivatalos név győz-e majd a széles körben terjedővel szemben. De legalább rá akartam mutatni, hogy az ügy nem problémamentes. Egy-egy szakfolyóirat sokat tehet az egységes írásmódért.

- A körülményes, túlrészletező fogalmazásra nem mentség, hogy a tudományos gondolkodás gyakran összetett mondatokban nyilvánul meg. Fent említett cikkemben ezért is morogtam, imigyen. Grätzer József gyermekkönyvében (1986, 42.) olvasható egy összetett mondat, amelynek csak az elejét idézem: „Valamint a kalucsnira tapadó agyag ölelő karjaiból kibontakozó kocsikerék csikorgása által megriasztott tanyai kuvaszkutya bundájába kapaszkodó kullancsbogár szemeiből kicsorduló könnyecseppekben visszatükröződő régi rabló lovagvár fölvonóhídjából kiálló rozsdás vasszögek összetartják annak alkotórészeit, azonképpen tartson össze benneteket a barátság és a szeretet...” Gyerekkoromban tetszett, szerkesztőként fárasztott az ilyesmi. Például a következő valós mondat egy létező cikkből: „Amennyiben ez a munkaerő »eladható«, azaz ilyen képességekkel más régióban működő vállalatok számára is alkalmas lehet, úgy amennyiben azok rendelkezésre állását kedvezőbb feltételekkel tudja a vállalatok számára elérhetővé tenni, úgy komparatív előnyei megnőnek más régiókhöz képest – vagy nevezhetjük globális versenyképesség javulásának is; mondandóm szempontjából ez csak terminológiai különbség.”<sup>10</sup>
- Vannak olyan szavaink, amelyek felbukkanásakor (amikor a szerzőnek az eszébe jutnak) élni kell a gyanúperrel, hogy ködösíteni fognak, egy alkalmasabb szó helyére akarnak befurakodni. Ilyen a „kapcsán”, a „nem igazán”, az „összefüggésben”, a „tekintetében”, a „vonatkozóan” s a többi. Például: „Mi történne, ha minden településről azonos számú embernek kellene a hivatalba utaznia, például egy önkormányzatokkal kapcsolatos ügyintézés kapcsán?” (idézi Marosi 2011) Kis javítással: „... ügyintézés céljából.” Jelentősebb javítással: „Mi történne, ha minden településről ugyanannyi embernek kellene az önkormányzati hivatalba utaznia, hogy ügyeket intézzen?”

- Az objektivitás nem követel személytelenséget. Helyénvalónak tartom, hogy az a kutató, aki döntően egyedül dolgozott, maga határozta meg módszerét, végezte az adatgyűjtés érdemi részét, szinte önállóan jutott következtetésekre, munkájáról egyes szám első személyben számoljon be. A többes szám első személy egyes iskolák elvárásának tett engedmény vagy tévesen értelmezett szerénység. Mindenesetre homályban tartja, hogy kiknek a nevében ír a szerző. (Szerzőtársak vagy kollektív kutatás esetén világos a helyzet, kell a többes szám.) Az egyes szám első személyben fogalmazó szerzőnek természetesen lehetnek segítőtársai, akiket illik említenie, s akiknek kifejezheti köszönetét. Az egyes szám első személyű cikkben lehetnek többes számban fogalmazott mondatok: akkor, ha a szerző az olvasókkal együtt lát be valamit, jut következtetésre.
- A hipotézisalkotás nem nyelvtani, nem stilisztikai feladat, hadd fűzzek hozzá mégis megjegyzést! Akár szóba hozza a szerző, akár nem (ha doktori értekezésen dolgozik, akkor majdnem biztosan kitér rá), aki kutatásba fog, abban motoszkálnak előzetes feltételezések, nevezze ezeket bárminek. Ha elvárják tőle, hogy munkáját hipotézisek rendszerére építse, meg fogja tenni, még azon az áron is, hogy utólag, az eredmények ismeretében fogalmazza meg „tudományos” feltételezéseit.<sup>11</sup>
- A mondatokon belüli gyakori felsorolások sajátos egyeztetést igényelnek. Az egyes és többes számú névszók együttes jelenléte, olykor változása megnehezíti az ige alakjának megválasztását. A probléma a különböző számosság elkerülésével vagy több ige bevonásával oldható meg, amely igék közül az egyik egyes számban, a másik többes számban szerepel. A tárgyas és tárgyatlan ragozás mondaton belüli keveredése is gyakori. *Nemcsak* fület sértő, hanem értelemzavaró is lehet. Több mondatra bontással, külön igék alkalmazásával küszöbölhetjük ki.
- A kötőszók a logikus gondolatmenet, a levezetés, a bizonyítás, a következtetés szerény, ám nélkülözhetetlen eszközei: ha-akkor,<sup>12</sup> mind-mind,<sup>13</sup> nemcsak-hanem is,<sup>14</sup> hasonlóan-ellenkezőleg, de, tehát, következképpen, és, vagy, és/vagy, illetve stb. Az „és”-nek és a „vagy”-nak általánosan ismert szerepe van a szimbolikus logikában. (A szerzőknek legfeljebb a hozzájuk kapcsolódó vessző szükségességéről kell jól döntenüik.) Nekem az „és/vagy”-gyal, no meg az „illetve” szóval van bajom. „És/vagy” a köznyelvben nincs, ezzel az öszvérrel a szakzsargonban, főleg írásban lehet találkozni. Használói - gondolom - azt akarják kifejezni, hogy az „és/vagy” által összefűzött dolgok lehetnek egyidejűleg érvényesek, de lehetnek egymás alternatívái is. Feltételezhetik és kizárhatják egymást. E tömörítés barátai mondják meg, mit jelent a / je! Inkább „és”-t? Inkább „vagy”-ot? Netán „és/vagy”-ot? Az „illetve” kötőszóval meg akkor van gond, ha az „és” váltópárjaként használják. Az „illetve” (teljes nevén „illetőleg”) az „és”-sel nem azonos értékű. Még csak nem is egy erősebb „és”, amely az „és”-eket már tartalmazó tagmondatokat fűzi össze. (E

célra ott van a „valamint”, a „továbbá”, az „ezenkívül”). A Magyar értelmező kéziszótár (Juhász et al. 1992) szerint az „illetőleg” *első jelentése* a „pontosabban mondva, helyesebben”. *Második jelentése* azt fejezi ki, hogy a közlés részlegesen másra és másra vonatkozik, például „ki-ki megkapta a fizetését, illetőleg a nyugdíját”. *Harmadik jelentése* arra utal, hogy az állítás a felsoroltak mindegyikére egyaránt vonatkozik, például „ez az igazgatónak, illetőleg helyettesének a dolga”. (Még itt hasonlít leginkább az „és/vagy”-ra.)

- A szakirodalomra való hivatkozások mértéktelenül el tudnak harapódzni a tudományos igényű szövegekben. A szerkesztőségek általában elvárják (a Tér és Társadalom is megköveteli), hogy az irodalomjegyzékbe csak olyan művek kerüljenek, amelyeket a szerző tényleg felhasznált, s amelyekre – mintegy bizonyítékként – a szövegben hivatkozott is. Olcsó megoldás azonban egyetlen összetett mondatba 6-8 hivatkozást belesűriteni, még ha tagmondatonként két, három vagy négy pár zárójel közé osztja is el ezeket a szerző. Az egymást érő hivatkozások nemcsak azért kellemetlenek, mert letapossák egymás sarkát, megtörik az olvasás lendületét, hanem azért is, mert (szinte) semmit nem mondanak az említett<sup>15</sup> művekről. Ezért azt a kompromisszumot ajánlom, hogy a főszövegben csak a legfontosabb előzményeket említsük, s azokat is úgy, hogy mindegyikről mondunk valami érdemlegeset, mindegyikhez viszonyulunk. A többi hivatkozás kerüljön inkább a jegyzetekbe!

## A folyamatos szövegtől eltérő elemek

Az élőbeszédhez leginkább hasonló szerzői gondolatfolyamból három információhordozó tűnik ki szemlátomást: a felsorolás, a táblázat és az ábra. Ezek felépítése fokozott figyelmet igényel a szerzőtől. Ha hibásak, akkor az olvasószerkesztő gyakran csak a szerző bevonásával tud segíteni. Szerencsére a tipikus hibák szembeötlők, ezeket a gyakorlott szerkesztő első látásra észreveszi, mielőtt belemerülne a kézirat olvasásába. Nem elegendő azonban, ha az egyes felsorolások, táblázatok és ábrák logikusak, szemléletesek és esztétikusak, hanem összességükben mértéktartó mennyiségűnek, arányos elhelyezkedésűnek és a tördelés során (újra)szerkeszthetőnek kell lenniük.

### *Felsorolások*

A felsorolások egyszintű, egymás után következő tételei (egyetlen összetett mondat tagmondatai vagy önálló tőmondatok) új sorban, bajusszal vagy egyéb jellel kezdődnek. Kedvező esetben minden tétel hasonló jellegű, például azonos



mondatrész vagy azonos jellegű teljes mondat. Ez a szerkezet jól átlátható, könnyen befogadható. A felsorolás előtt világossá kell tenni, hogy a tételek milyen szempontból tartoznak össze, s azt is, mi határozza meg a sorrendjüket. (Rangsor? Betűrend?)

Egy felsoroláson belül a tételeknek egységesen kisbetűvel vagy nagybetűvel kell kezdődniük. Ha a tételek csak tagmondatok, akkor logikus a kisbetűs kezdés. Ilyenkor azonban az egyes tételeken belül új mondatok nem kezdődhetnek. Kijelentő mondatok felkiáltó vagy kérdő mondatokkal ne váltsanak!

A listák Wordben való szerkesztése a tapasztalt felhasználónak tág lehetőségeket kínál, a gyakorlatlan felhasználó fölött pedig a szoftver szinte uralkodik. A technikai szempontból rosszul beállított felsorolások a tördelőszerkesztőnek adnak pluszfeladatot. A szerzőnek érdemes kézbe vennie a Word kézikönyvét, amely a beállítási lehetőségek között eligazít (Bártfai 2010). Többszintű felsorolás készítéséhez (amely összetettebb, több szempontú logikai feladat) a Kezdőlap szalagon lévő Többszintű lista gombra kattintsunk! A folyóiratcikk azonban nem PowerPoint-előadás, úgyhogy nem helyes a teljes értékű szöveget vázlatpontokkal helyettesíteni.

### **Táblázatok**

A táblázatok a mennyiségi vagy minőségi információ helytakarékos közlésének kétdimenziós térbe rendezett eszközei. Általuk különböző módszerekkel (például belső szalagcímekekkel vagy táblázatok egész sorával) harmadik, esetleg negyedik dimenzióba tartozó adatok is megjeleníthetők. Alapvető tételelemük a cella, amely egy sor és egy oszlop kereszteződésénél található. A táblázat címéből, szövegoszorújából (az oldal- és fejlécből) és a hozzá tartozó megjegyzésekből precízen ki kell derülni az adatok tartalmának, érvényességi idejének és helyének, még hozzá a tanulmány olvasása nélkül is. A táblázatoknak meg kell állniuk a saját lábukon. Betűméretük lehet kisebb az alapszöveg betűméreténél, és betűtípusa is eltérhet, ha ez könnyebben olvashatóvá teszi.<sup>16</sup> További mondanandóm ezúttal csak a számokat közlő táblázatokra vonatkozik.

Alapszabály, hogy egy cella csak egy adatot tartalmazhat. Aki úgy érzi, hogy táblázatának celláiba törtvonallal elválasztva vagy zárójelbe téve további számot is írni kellene, az tervezze át, válassza több, viszonylag önálló részre a táblázatát! A mértékegységeknek sem a cellákban van a helyük, hanem a szövegoszorúban. Eltérő mértékegységek vízszintes és függőleges érvénnyel a cellában egymást nem keresztezhetik. Ha a táblázat minden cellájában szereplő számnak ugyanaz a mértékegysége, akkor kiemelendő a táblázat fölé. Ha ez alól a táblázaton belül kivétel adódik, akkor a kakukktojás-mértékegységet külön megjegyzéssel lehet el látni, közvetlenül a táblázat alatt. A logikusan felépített, tiszta táblázat ismérve, hogy Excelbe áttéve műveletek végezhetőek a számokkal. Az oldalrovat olykor nomenklatúrákat vagy más felsorolásokat tartalmaz. Ezek lehetnek teljesekek, nem

teljesek, tartalmazhatnak részösszegeket, teljes összeget. Ezeket minden esetben jól meg kell különböztetni, az átfedéseket, félreértéseket el kell kerülni. Helytákarékosság végett a sok számjegyű értékeket egységesen ezerrel, millióval vagy milliárddal osztva érdemes kevesebb számjegyre redukálni.

A szerzők egy része olyan technikai-módszertani információkat közöl a főszöveget megszakító táblázatokban, amelyek nem tartoznak a gondolatmenet lényegéhez, s még a kutatás részleteit megismerni akaró vagy a számításokat megismételni kívánó szakemberek számára is csak mint melléklet érdekesek. Az ilyen táblázatoknak ott is a helye, a mellékletek között. Különösen akkor, ha a szövegkoszorúban a változók elnevezései értelmezhetetlenek az átlagolvasó számára, mivel a gépi számítások változtatás nélküli rövidítései.

### Ábrák

A térképeket, kartogramokat, diagramokat, elvi sémákat sorolom ide. Közös jellemzőjük, hogy az információk, adatok egymáshoz való viszonyait, különösen arányait szinte egyetlen pillantással átláthatóvá teszik. Ha ugyanazokat az adatokat táblázatban mutatjuk be, nagyobb pontosságra törekedhetünk ugyan, újabb számításokat teszünk lehetővé, de olvasóink másképp érzékelik majd az azonosságokat, különbségeket, arányokat és tendenciákat, mint ha mindezt geometriai eszközökkel tennénk elénk. Táblázat és ábra tehát nem helyettesítője a másiknak, bár hely szűkében a szerzők választani szoktak közöttük.

A térképeknek arányosaknak kell lenniük, a közismert formák torzulása különösen zavaró, nem publikálható.

Azon folyóiratokba, amelyek fekete-fehér nyomtatásban jelennek meg, kizárólag erre tervezett tónusozással, raszterezéssel kell az ábrákat beküldeni. Az átható, szépséges, egymástól jól elütő színek azonos sötétszürkeként jelenhetnek meg.

A diagramok típusai széles választékban állnak ugyan rendelkezésre, például az Excelben is, de egy tervezett funkcióra nem mindegyik alkalmas. Százalékos megoszlások bemutatására leginkább a kördiagram való. (De nem a torta, amely öncélú játék a látszólagos harmadik dimenzióval. Az ilyen típusú „háromdimenziós” grafikonok megnehezítik az értékek leolvasását.)

Az oszlopdiagramok skáláját az alapponttól kell bemutatni. Ha „hely hiányában” levágjuk az oszlopok alját, akkor már csak különbségeket képesek bemutatni, arányokat nem, tehát értelmük felét biztosan elveszítik, sőt ártnak, hamis benyomást keltenek.

Az ábrák feliratait ne legyenek óriásiak, vastagok, és főleg ne tartalmazzanak helyesírási hibát! (A rövid és hosszú kötőjelek egy kalap alá vétele, valamint birtokos szerkezetek előtt a határozott névelők elmaradása is hiba, amit nem ment, hogy gyakori...) Amíg a folyamatos szövegben az ilyesmit az olvasó szerkesztő könnyen kijavítja, addig az ábrához esetleg nem tud hozzányúlni. Ezért a szerzőnek az ábraszöveget a legnagyobb gondossággal kell megírnia.

## Palackposta, az iránytű után hajítva

A kéziratok gondozásának utolsó szakasza a következő: miután az olvasószervező javított, a tördelő tördelt, a nyomdába szánt pdf-állományt a szerzők visszakapják utolsó ellenőrzésre, azzal az instrukcióval, hogy csak hibát keresenek, de a cikküket már ne akarják kiegészíteni. Észrevételeiket hibajegyzék formájában küldjék meg a szerkesztőségnek. S ők megküldik. Néha felülbírálják egyes javításaimat. Olykor jogosan. Ha a hibák százszorosát szűrtem is ki eredeti kéziratukból, ezt le kell nyelnem, hisz a cél az, hogy az utolsó bennmaradatot is megtalálja közlünk valaki, mielőtt az olvasó találja meg.

Egyes szerzői reklamációk azonban arról tanúskodnak, hogy írójuk nem nézett utána a vitatott szónak vagy szabálynak. Még ekkor se, amikor pedig már csak 1-2 dolgot kellett volna fellapoznia a szótárban.<sup>17</sup> Egyértelmű esetben ragszkodtam a magam változatához, máskor meg inkább engedtem. Az utolsó folyóiratszámok munkálatai során például többször is találkoztam egy jelenséggel, amelyet a szerzők másképp írtak, mint én szerettem volna. Hirtelenjében nem találtam döntőbírókat (a Nyelvtudományi Intézet közönségszolgálatára éppen nem fogadott hívásokat), így hát visszatettem a vesszőt oda, ahová a szerző akarta. Most azonban, e sorok írása közben elértem a közönségszolgálatot, s amit megtudtam, palackba zárom, a vízbe hajítom, hiszen a hajó már elment. Hátha egyszer megtalálja valaki – az se baj, ha nem az eredeti címzett.

A dilemma tehát ez: tegyük-e vesszőt a következő típusú mondatba a határozatlan és a határozott névelő közé? „A televízió híradója egy, a Múcsarnokról szóló riport közben végig a Magyar Nemzeti Galéria épületét mutatta.” A szerzők vesszőt tettek, én töröltem. A nyelvművelő szakember szerint a helyzet vitatható. Valójában egy vitán felül álló fordulatot rövidítenek ilyenkor. Ezt: „... a Múcsarnokról szóló egyik riport közben...” Már nincs egymás mellett két névelő.

A hajó elment. Ha fedélzetén régimódinak találjátok az iránytűmet, szerzzetek be helyette GPS-t! Jó utat!

## Jegyzetek

- 1 A tapasztalat szó ismétlésének elkerülésére hirtelen nem jutott eszembe jó megoldás, így a Magyar szinonimaszótárhoz fordultam (O. Nagy, Ruzsiczky 1978). Pusztai Ferenc főszerkesztésével 2010-ben új szinonimaszótár jelent meg (Pusztai 2010). Újdonság – és az előbbieik jó kiegészítése – az ellentétszótár (Temesi 2012).
- 2 Kovács Tibor hiába remélte, hogy a kéziratokban kevés lesz a hiba, úgyhogy a továbbiakban nem kifogásolta a nagyszámú korrekciót. Hét évig dolgoztunk együtt a lapon, mellette váltam szerkesztővé. Munkájáról, stílusáról, éles szeméről utóbb beszámoltam a Területi Statisztikában (Marosi 2005a).
- 3 A KSH honlapján is visszakereshető (Marosi 2005b, 2008, 2011). Bár a két folyóirat jellege nem azonos, és a technikai-formai követelmények is különböznek itt-ott, a korábban leírtakat fenntartom. Igyekszem inkább kiegészíteni, mint ismételni azokat.

- 4 Mint tíz hónapos unokám.
- 5 „...magában a kutatásban a kíváncsiságomat akartam kielégíteni (...) Szóval, a kíváncsiság az megmarad. Akiben elműlik, az lehet, hogy sikeres robotosa volt tudományának, de nem volt igazán alkotó. Az ember alkotóereje a korral megkopik. Tehát az én koromban új fölfedezésre már nem jut az ember. Szakmája válogatja, hogy meddig jut; a fizikában és a matematikában, mondják, harmincéves koráig kreatív igazán. De a kíváncsiság, a megismerés egy ilyen rop-pant változó világban, az megmarad. Csak már nem én tárom fel a titkokat, hanem felkészítem a tanítványaimat, a kollégáimat, hogy alkossák meg a maguk világát.” (Marosi 2010, 266.)
- 6 Ezt a nyelvi jelenséget remekül leleplezi Szathmári István *Stilisztikai lexikonja* (2004). Ragos névszóból és minden igéből álló szókapcsolat ez a terpeszkedő, amelyben az igének érdemi szerepe nincs. Viszont személytelen és terjengős, használója pedig azt hiszi, hogy mondani-  
valója így nyomatékosabb.
- 7 Az alcímnek lehet más szerepe is, például az olvasó kíváncsiságának fokozása. De ez nem a tudományos cikkekre jellemző, hanem például az olyan esszére, amelyet *Területi hiányleltár (Horror vacui)* címmel a *Területi Statisztikába* írtam. Részben az is a nyelvhelyességért emelt szót, ezért itt nemcsak hivatkozni fogok rá, hanem néhány bekezdést át is veszek belőle (Marosi 2011).
- 8 „Az Akadémia helyesírási szabályzatának 11. kiadására épül, figyelembe véve az utóbbi évtizedekben megjelent térképeken és névgyűjteményekben található, eddig nem szabályozott földrajzinév-írási típusokat is (...) Gazdag a szabályokhoz tartozó példaanyag, és jelentős segítséget nyújt a használóknak a példák betűrendes mutatója is...” (vö. Magyar Tudományos Akadémia 1984, 2000, 2009)
- 9 A közönségszolgálat közvetlen telefonszáma a honlapon nem szerepel. 06 (1) 322 8038-at célszerű tárcsázni keddtől csütörtökig. Az elektronikus postacím bizonytalan, az én levelem nem ért célba.
- 10 Ez a mondat a Grätzer-féle mondókán kívül még a Bikini dalszövegére is emlékeztet: „Vasárnap este buli lesz, ha eső nem lesz, ha lesz, nem lesz, ha nem lesz, lesz” (idézi Marosi 2011).
- 11 PhD-disszertáció védésén jött szóba, hiányosság-e, hogy a jelölt a munkáját nem indította hipotézisekkel. Én úgy láttam, hogy voltak érdemi feltételezései, de ezeket eleinte nem, csak az értekezés végén nevezte hipotéziseknek, ami nem hiba, legfeljebb szokatlan. A vita után Nemes Nagy Józseffel állapítottuk meg, hogy az erőltetett „hipotézis” biztos jele, ha a végeredményt két tizedesjegy pontossággal magában foglalja. Ilyesmire nem szabad ösztönözni, és szerkesztőként se kell szó nélkül hagyni. (Lehet a hipotézisek kezelésének egy jelölési-fogalmazási problémája is. Amikor a szerző – bármilyen jól megválasztott – első hipotézisét H1-nek nevezi, az olyan, mintha egy szülő első csemetéjét B1 – Baby No. 1 – néven íratná be az iskolába, vagy egy médiaguru az ismert rádióadó jól hangzó nevét MR1-re fontosítaná, vagy egy közlekedésszervező a Szentendrei-HÉV-et H5-nek titulálná.)
- 12 Van, aki az „amennyiben-úgy” szópárt használja, ráadásul nyakra-főre. Lebeszelném róla.
- 13 Van, aki az „úgy-mint” szópárt használja, ami olykor egyáltalán nem helyettesíti a „mind-mind”-et.
- 14 Van, aki ebben a viszonylatban szintén külön írja a „nem csak”-ot, de ez azoknak a helyesírási szótáraknak a hibája is, amelyek nem különböztetik meg világosan az egybe- és a különírás szituációját.
- 15 Ezt írják egyes szerzők így: meghivatkozott... (Engem mindig elborzasztott.)
- 16 Őszintén szólva, a Tér és Társadalom táblázatának betűi ennek a kritériumnak nem feleltek meg. Örömmel hallottam kollégáimtól, hogy változtatást terveznek.
- 17 Például az alábbiak valamelyikében: Bárányné Szabadkai, Mihalik 2002; Deme, Fábián, Tóth 2004; Laczkó, Mártonfi 2006.

## Irodalom

- Bárányné Szabadkai É., Mihalik I. (szerk.) (2002): *Közgazdasági helyesírási szótár. Szakszavak, kifejezések, szókapcsolatok és rövidítések gyűjteménye*. TINTA Könyvkiadó, Budapest
- Bártfai B. (2010): *Word 2010 zsebkönyv*. BBS-INFO Kiadó, Budapest
- Deme L., Fábíán P., Tóth E. (szerk.) (2004): *Magyar helyesírási szótár. A Magyar Tudományos Akadémia szabályai szerint*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Fábíán P., Földi E., Hőnyé E. (2010): *A földrajzi nevek helyesírása*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Grätzer J. (1986): *SICC. Szórakoztató időtöltések, cseles csalafintaságok*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest
- Juhász J., Szőke I., O. Nagy G., Kovalovszky M. (szerk.) (1992): *Magyar értelmező kéziszótár*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Laczkó K., Mártonfi A. (szerk.) (2006): *Helyesírás*. Osiris Kiadó, Budapest
- Magyar Tudományos Akadémia (1984, 2000, 2009): *A magyar helyesírás szabályai*. Tizenegyedik kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Marosi L. (2005a): A szóra bírt zöld golyóstoll. Kovács Tibor főszerkesztői széljegyzetei. *Területi Statisztika*, 4., 401–419.
- Marosi L. (2005b): Szerzőinknek. A folyóiratba szánt kéziratok tartalmi és formai követelményei. *Területi Statisztika*, 1., 92–95.
- Marosi L. (2008): Kinek emlékeztetőül, kinek újdonságként. Szempontok a kéziratok elkészítéséhez. *Területi Statisztika*, 3., 367–369.
- Marosi L. (2010): Látogatás a tudomány fellegvárában, Enyedi György akadémikusnál. *Területi Statisztika*, 3., 255–267.
- Marosi L. (2011): Területi hiányleltár (Horror vacui). *Területi Statisztika*, 6., 573–580.
- O. Nagy G., Ruzsiczky É. (szerk.) (1978): *Magyar szinonimaszótár, A–ZS*. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Pusztai F. (főszerk.) (2010): *Magyar szinonimaszótár* (Második, átdolgozott kiadás). Akadémiai Kiadó, Budapest
- Szathmári I. (2004): *Stilisztikai lexikon. Stilisztikai fogalmak magyarázata szépirodalmi példákkal szemlélve*. TINTA Könyvkiadó, Budapest
- Temesi V. (főszerk.) (2012): *Magyar ellentétszótár. Ellentétes jelentésű szavak szótára*. TINTA Könyvkiadó, Budapest
- [http://www.nytud.hu/oszt/nyelvmuvelo/gyik/regiok\\_neve.html](http://www.nytud.hu/oszt/nyelvmuvelo/gyik/regiok_neve.html)



TÉR ÉS TÁRSADALOM | *SPACE AND SOCIETY*